

KILLYÉNI ANDRÁS

AZ ISKOLAI TESTNEVELÉS KIBONTAKOZÁSA ÉS SAJÁTOSÁGAI A KOLOZSVÁRI KÖZÉPISKOLÁKBAN

■ A kiegyezés után, az 1868-ban elfogadott új tanügyi törvény bevezette a testnevelést a középiskolákban, 1883-ban pedig egységesítették a gimnáziumi oktatásban is. A törvények, rendeletek alkalmazása viszont számos akadályba ütközött a 19. század végén: tornatermek, játszóudvarok, sportfelszerelések hiánya, szakképzetlen tornatanítók. Kolozsváron kezdetben a helyi torna- és vívóegyesülettel kötötték szerződést az oktatás feltételeinek biztosítására, majd a századfordulótól a középiskolák saját tornatanítót alkalmaztak, tornatermeket építettek. Sok esetben az új iskola felépítése adott lehetőséget a korszerű tornatermek létrehozására.

Az iskolai sportélet kibontakozásával párhuzamosan megkezdődtek az intézeti, városi és országos sportversenyek is. Ezek a vetélkedők lehetővé tették egy olyan sporttevékenység kibontakozását, amely megalapozta a későbbi főiskolás sportéletet. A középiskolában kiemelkedő sportolók később a főiskolai sportéletben is kiváló eredményeket értek el, közülük pedig többen nemzetközileg elismert sportolókká váltak. Kolozsvári viszonylatban kiemelkedett Somodi István, akire a középiskolai versenyeken figyeltek fel, később versenyek sorát nyerte főiskolásként, majd 1908-ban olimpiai ezüstérmet szerzett magasugrásban a londoni olimpián.

Az iskolai testnevelés gondolata a 19. században

■ Az iskolai testnevelés kérdése a 19. század közepétől foglalkoztatta az oktató-sért felelős vezetőket. A rendszeres testgyakorlatok bevezetésének terve megosztotta a kor politikusait, így az ezt garantáló törvény többször is elbukott. Egyes vezetők a testnevelést a katonai előképzés

lényeges mozzanataként kezelték, amely fontos értéket jelent a sorkatonai szolgálat szempontjából. Minden polgár előbb-utóbb katona lett, így szükségét látták, hogy a fiatalokat felkészítsék erre. A másik megközelítés szerint a pedagógiai cél volt a legfontosabb, hiszen a 18–19. században, az urbanizáció, a polgárosodás idején a megváltozott életstílus fokozta a mozgásigényt.¹

Az 1840-es években a haladó szellemű pedagógusok megtették javaslatukat az ifjúsági testnevelés biztosítására. A protestáns iskolákban több helyen állítottak fel ekkoriban testgyakorló intézeteket, ez pedig pozitív példát jelentett a kor pedagógusai számára, akik közül Ney Ferenc, Mentovich Ferenc és Tavasy Lajos is cikket közölt a testi nevelés fontosságáról.²

A testnevelés eszméje a szabadságharc idején újraértékelődött. A pesti ifjúság 1848. március 17-én Vasvári Pál vezetésével megfogalmazta kéréseit, melyek között szerepelt a testgyakorlati intézetek felállítása is.³ A honvédelmi szempontokból is lényeges kérdést 1848 nyarán az Egyetemes Magyar Tanügyi Kongresszuson is megvitatták, a javaslatokat pedig báró Eötvös József törvénytervezet formájában az országgyűlés elé terjesztette. A tervezet előírta az iskolák melletti testgyakorlati intézetek felállítását. Bár az alsóház jóváhagyta, végül a felsőház elnapolta a döntést, elsősorban a katolikus egyház és annak iskolái nyomására, amelyek fölösleges költségeket láttak e tervezetben.⁴

A szabadságharc leverése után az osztrák kormány birodalmi szinten rendezte a testnevelés kérdését, és a gimnasztikát beiktatta a rendkívüli tantárgyak közé. A megvalósítás viszont az egyes iskolák lehetőségeitől függött. Ko-

lozsváron a három felekezeti gimnázium lépéseket tett a testgyakorlatok oktatásának érdekében. Az Unitárius Kollégium 1857-től játszóteret tartott fenn a diákok számára, amelyet a tanulók húsvéttól július 1-jéig használhattak felügyelet mellett, az igazgató engedélyével.⁵ A Református Kollégiumban 1854–60 között többször kértek fel tanítókat a testgyakorlatok nyári oktatására. Karl D'André, Arndt Gyula és Buráki Ferenc egy évben három-négy hónapig tanított, a diákok száma pedig sokszor 50 fölélt mozgott.⁶ A Katolikus Gimnázium Farkas utcai iskolaépületében az 1850-es évek végén alakították ki először kisebb tornatermet. Báró Jósika Lajos Nagyszébenbe való költözésekor a testgyakorlati eszközeit a gimnáziumnak adományozta.⁷ 1859. október 10-én Haynald Lajos erdélyi püspök meglátogatta az intézményt, és 70 forintot adományozott a „testgyakorda” felállítására, melyet még ebben a tanévben kiviteleztek az épület egyik tágasabb termében. A tornateremben fakultatívan tartottak testgyakorlat-órákat, amikor összegyűlt a kellő számú diák.⁸ Az 1860-as évek elején a középiskolás tanulók igénye lankadt, a testgyakorlat oktatása pedig ezután szünetelt.

A kiegészítés után lehetőség nyílt a testnevelés kérdésének a rendezésére is. Báró Eötvös József kultuszminiszter már 1867-ben kiadott egy rendeletet, amely a középiskolák szervezetére vonatkozott. Ez kimondta, hogy „a gimnáziumok osztályaiban a testgyakorlás, a tornászat minden tanulóra kötelezőleg, és pedig osztályonként a tanév egész folyamata alatt alkalmaztassék”.⁹ Mivel a középiskolák több mint fele felekezeti jellegű volt, a testgyakorlatok oktatásával járó költségek pedig az intézményfenntartót terhelték volna, végül a miniszter az ellenállás elkerülése végett csak az elemi iskolák első és felső tagozatán, illetve a polgári iskolákban tette kötelezővé a testgyakorlatot. Az 1868. évi XXXVIII. t.c. 55. §. n. pontja kimondja, hogy a községi elemi népisiskolákban köteles tantárgy a testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra. A 64. §. szerint a felsőbb népisiskolába kerül be a testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra. A 74. §. a polgári iskolák részére írja elő kötelező tantárgyként a test- és fegyvergyakorlatot, s végül a 88. §. a tanítóképezdék kötelező tantárgyaként sorolja fel a testgyakorlatok oktatását.¹⁰

A testgyakorlatok bevezetésével párhuzamosan megszervezték a tornatanítóképzést is, és 1868-tól a Nemzeti Torna Egylet (NTE) keretén belül indították. Az első tanfolyamra 1868. november 15. és 1869. április 15. között került sor. A torna történetét Matolay Elek, az élettant dr. Torday Ferenc, a torna elméletét és gyakorlatát Bokelberg Ernő tanította, 1869-től pedig a vívást Keresztessy József. Az oklevelek elemi iskolai, algimnáziumi, polgári iskolai, főgimnáziumi, tanítóképzői oktatásra, illetve egyleti művezetésre voltak érvényesek.¹¹ Az első női növendéket 1880-ban vették fel.

Szakképzett tornatanítók, valamint megfelelő tornatermek az iskolák alig 5 százalékában voltak, a legtöbb esetben szaktanítók, katonai múlttal rendelkező tanárok vagy pedellusok vállalták a testgyakorlatok oktatását. Gyakran egy-egy iskola szerződést kötött egy helyi egylettel, ennek értelmében bizonyos anyagi térítés ellenében a tanulók annak helyiségében tornászhattak az egyleti művezetők felügyelete mellett.¹²

A kolozsvári helyzetet elemezve megállapítható, hogy a fent említett törekvések mind érvényesek. A tanügyi reform után nem létezett tornaterem és tornatanító, így a testnevelés oktatásának bevezetése 1872-ig húzódott, amikor megindult a helyi Torna- és Vívó Egylet modern tornatermének építése.

A Torna- és Vívó Egylet tornaterme 1873-ra készült el. A város előljárói szerződést kötöttek az egylettel, amelynek értelmében a város gimnáziumai számára (katolikus, református és unitárius gimnázium, a polgári felső iskola, valamint a tanítóképző) tornatanítót és tornatermet biztosított, s így az 1872/73-as tanévtől megindult a testgyakorlatok oktatása Kolozsváron. Az egylet szerződtette Nyárády Lajos tornatanítót a testgyakorlatok, Tompa Károly vívómestert pedig a vívás oktatására. Nyárády Lajos néptanítói oklevelet szerzett, majd 21 évesen az NTE által 1871 nyarán rendezett tornatanítói póttanfolyamon szerzett oklevelet. 1884-ig tanított.¹³

A szerződés megkötésekor a kolozsvári tanintézetek diákjai eljárhattak a Tornavívódába. Az iskolák közel 2000 forintot fizettek, az oktatási tárca újabb 2000 forinttal honorálta az egylet munkáját, amely vívótanfolyamokat vezethetett és vívómesteri okleveleket bocsáthatott ki. A

A Széchenyi tér a századfordulón (korabeli képeslap)
A háttérben (a mai piac helyén) a Tornavívoda épülete

nyereséget az egyesület a helyi tornakultúra helyzetének javítására fordíthatta.¹⁴

Az 1870-es évek során országos vitát váltott ki, hogy a testnevelést mennyire határozza meg katonai jellege. A középiskolai testgyakorlat-tanítás problémáját végül Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 1883-as törvénye szabályozta végérvényesen. A XXX. törvény egységes keretet teremtett a középiskolai oktatásnak, rendezte az (első-sorban felekezeti) iskolák és az állam közötti viszonyt (tanrend, tanárképzés, felügyelet). A törvény bevezette az összes középiskolában a kötelező testgyakorlatot heti négy órában (2 óra délutáni játék).

Az 1880-as évek elején is a szakképzett oktatók hiánya jelentette a legnagyobb gondot, ezért 1881-től a Budapes-

ti (Budai) Torna Egyesület (BBTE), 1887-től a Budai Központi Tanítóképző is megbízást kapott a polgári iskolai és a tanítóképzői tornatanítók képzésére.¹⁵

Ez a hiány érződött az oktatásban is, hiszen 1867-ben 1633 tanítót alkalmaztak országosan, ezek száma 1882-re 2430-ra nőtt, de közülük csak 59,8 százalék rendelkezett tornatanítói oklevéllel. 1886-ra már 2900 tornatanító működött, 75,6 százalékuk okleveles képesítéssel volt. Országos szinten számuk így is alacsony maradt.

A kolozsvári tornatanítás helyzete is súlyos volt, hiszen az egész városban egy tornatanító oktatott. Albert Károlyt 1884-ben alkalmazták, ő kiváló atléta és kerékpáros volt. A nyolcvanas évek végén öt kolozsvári középiskolában összesen 1394 növendék tornászott heti 30 órában.

Albert emellett versenyzett, vezetett, írt, rajzolt, kirándulásokat tervezett.¹⁶ Az 1890-es évek elején már 6 tanintézet (katolikus, református, unitárius gimnázium, polgári fiúiskola, tanítóképző, kereskedelmi akadémia) diákjait tanította, a diákok száma 1500–2800 között mozgott évente, az óraszám pedig 36–40-re nőtt.¹⁷ Bár többször felfigyeltek a mostoha oktatási körülményekre, senki sem foglalkozott Kolozsváron a testgyakorlatok oktatási körülményeinek javításával.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) 1890. évi 1812. sz., illetve 48614. sz. rendeletei felhívták az oktatók figyelmét a játékok gyakorlására. „A játékok nagy pedagógiai értéke abban keresendő, hogy a test fejlesztésének és a szabad mozgásnak biztosítása mellett a szellemi munkában kifáradt növendékeket hasznos és kellemes módon szórakoztathatják, felvidámíthatják, s idegrendszerüket újabb szellemi munka kifejtésének javára föltétlenül megpihentetik.”¹⁸ 1891-ben meghírdetik a tanulók első országos tornaversenyét. Ez volt a kezdete egy másfél évtizedes rendezvénysorozatnak, ekkor honosodott meg az országos vetélkedők mellett a kerületi és házi tornaverseny is, amelynek keretében elterjedtek az atlétika versenyszámok. 1891-ben a VKM a tornajátékok, kirándulások és a korcsolyázás gyakorlására, míg 1892-ben az úszásra és a fürdésre hívta fel a figyelmet.

Albert Károly

A korcsolyázás a kolozsvári diákok körében igen népszerű volt. A téli sport nagy hagyománnyal rendelkezett (1872-ben alakult a Kolozsvári Korcsolyázó Egylet), a Sétatéren pedig rangos versenyek és rendezvények sorát bonyolították le. A legnagyobb gondot a drága belépőjegyek jelentették, ezért 1887-ben Szvacšina Géza polgármester javasolta, hogy a Tornavívoda kertjében alakítsanak ki minden télen egy mesterséges korcsolyapályát. Sajnos az ötletet 1896 decemberében sikerült csak megvalósítani, amikor Melitskó Frigyes főmérnök tervei alapján Endstrasser Benedek építész nekifogott a korcsolyapálya megépítésének. Az udvarban kutatókat, kialakították a pályát, felépült egy melegezőszoba fogasokkal, illetve egy üveges fülke a nézők számára.¹⁹ 1897 januárjában már iringáltak, majd megnyitották a pályát a korcsolyázók számára.

A tornavívodai jégpálya, vagy mint akkoriban nevezték, a tornakerti jégpálya elsősorban a diákok számára volt fontos, hiszen alacsony árakat biztosított. Nagyon sok diák nem engedhette meg magának a sétatéri korcsolyapálya használatát, sokan emiatt a Szamos jegén vagy a város kisebb tavain, befagyott vizein korcsolyáztak, ám ez nem kis veszéllyel járt. Az új tornakerti pálya biztosította a legszegényebbeknek is a korcsolyázást, a bálokon való részvételt, a versenyzést, hiszen az alacsony árak mellett a legszegényebbeknek ingyenjegyeket is osztott a város. Nem csoda, hogy az 1901 februárjában rendezett jelmezes korcsolyaestélyen 340 tanuló vett részt, az ezt követő pedig pompásan sikerült a diákok és szüleik számára, 1905-ben pedig nagyszabású versenyt is rendeztek itt. Az estélyeken az udvart magnéziumfényes lámpák világították ki.²⁰

A tornakerti pálya mellett a tanintézetek udvarán is alakítottak ki pályákat. „A hiányok elenyésztetésére készítettük el a jégpályát, melyen nagy kedvveléssel korcsolyázott az ifjúság – jelentette ki 1895 telén a Református Kollégium akkori igazgatója.²¹ 1897-től évek hosszú során át télen a nagyudvaron jégpályát építettek, mely nagyon népszerű volt a diákság körében. A tanítónőképző udvarán nyáron tenispályát alakítottak ki, télen pedig korcsolyázni lehetett. Versenyeket is rendeztek itt. 1906-ban nagyszabású gyors- és műkorcsolya versenyt rendezett az in-

tézet, ahol az igazgatónő díjazta a legjobb korcsolyázókat.²²

A szakképzett tanerő hiánya mellett nagy gondot jelentett a tornatermek és játszótérek hiánya. 1873–75-ben a Bokelberg Ernő vezette statisztikai összeírás szerint 181 középiskolából 79-nek nem volt tornahelyisége, a többi intézetben pedig szégyenesen felszerelt helyiségben folyt az oktatás.²³ A helyzet javítása érdekében 1892-ben a VKM 6125. sz. rendelete kimondta, hogy az újonnan épülendő iskolákban a tornaterem alapterülete legyen legalább 240 m², szélessége 8-9 méter, magassága 6 méter. A tornacsarnok mellett legyen öltöző és illemhely.²⁴

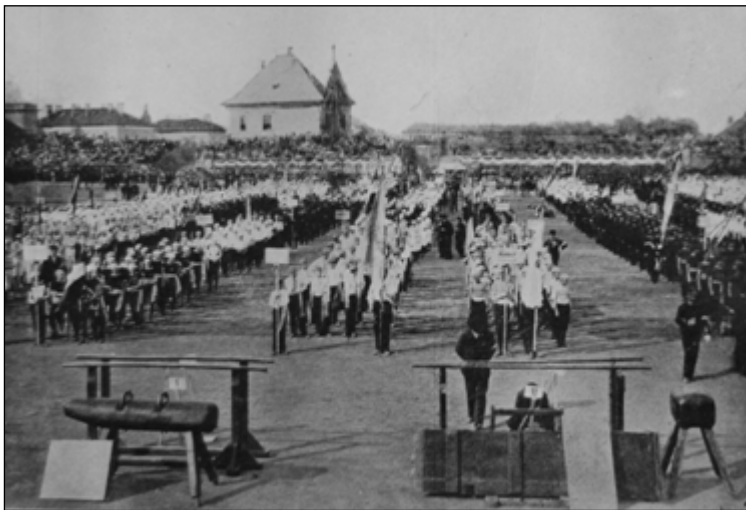
Az országos versenyekkel párhuzamosan a kilencvenes években megindultak a kerületi versenyek is. Kolozsváron az első kerületi versenyt Albert Károly testnevelő tanár rendezte 1894. szeptember 22-én. Erőről a versenyről a következőket jegyezték fel: „Kolozsvári kerületi tornaversenyt küzdötte végig 1894. szeptember 22-én 13 intézet 433 tanulóval. A Tornaügy tudósítása szerint az egyes intézetek tanulói, kiknek száma 24-48 között váltakozott, mind egyenruhában voltak, s a tornavivoda-intézetben gyülekeztek, honnan katonazene mellett négyes sorokban vonultak föl a versenytérre. A versenyen részt vettek a következő intézetek: 1. Aradi állami főreáliskola (39), 2. Csíksomlyói r. kath. főgimn. (24), 3. Kolozsvári r. kath. főgimn. (37), 4. Kolozsvári unit. főgimn. (30), 5. Kolozsvári ev. ref. főgimn. (35), 6. Kolozsvári áll. tanítóképezde (40), 7. Kolozsvári keresk. akadémia (40), 8.

Nagyenyedi ref. főgimn. (27), 9. Nagyváradi r. kath. főgimn. (15), 10. Székelyudvarhelyi m. kir. állami főreáliskola (36), 11. Székelyudvarhelyi r. kath. főgimn. (24), 12. Temesvári m. kir. állami főreáliskola (40), 13. Temesvári r. kath. főgimn. (48). A versenytér megfelelő rendeltetésének: 200 méter hosszú s 70 méter széles.

A tornaverseny a meghatározott szabadgyakorlatokkal kezdődött. Ezek befejeztével következtek a versenyek a rendgyakorlatokkal. Ezekben kiténtek a temesvári ifjak katonás lépésükkel, ügyes testtartásukkal s precíz mozdulataikkal. A szerekkel való szabadgyakorlatokban a székelyudvarhelyi főreáliskola 7 kilós vasbotokkal, az aradi főreáliskola fabotokkal, a nagyenyediek buzogányokkal, a nagyváradiak hosszú rudakkal mutattak be ügyes gyakorlatokat. A szabadgyakorlatok után következtek a gyakorlatok szerekben. Ezek után súlydobás, majd kötélhúzás következett, amely derült hangulatot idézett elő a közönség körében.

A szertornázásban, súlydobásban és futásban a következő intézetek tanulói nyertek díjakat: a nagyenyedi kollégium 12 díjat, a székelyudvarhelyi m. kir. áll. főreáliskola 6 díjat, a kolozsvári kereskedelmi akadémia 6 díjat, a temesvári m. kir. áll. főreáliskola 5 díjat, az aradi áll. főreáliskola 5 díjat.

A verseny után a győzők és legyőzöttek közötti szoros barátság lépten-nyomon kifejezést nyert a különböző intézetek tanulói között. A nagyszámú közönség szeretettel nézte őket és hálát érzett

Az 1986-os budapesti millenniumi tornaverseny

kincses Kolozsvár igaz magyar lakossága iránt, amely keblére fogadta az ifjakat s magyaros vendégszeretettel tette kellemessé minden percüket. – Óvációban részesült Albert Károly kolozsvári tanár is, aki az egész versenyt rendezte.”²⁵

A kolozsvári középiskolák gondjai 1895-ben tetőztek, amikor Albert Károly tornatanár megbetegedett, majd hamarosan elhunyt. „Ez emberfeletti munka sietette szervezete elhasználását és idő előtt sírba vitte a jeles férfiút. Izületi csúzból keletkezett szívhajjal kiszködött évek óta. Az orsz. torna-ünnepélyre való előkészülettel járt megerőltetés sietette a katasztrófa bekövetkezését”²⁶ – számolt be a helyi sajtó. A helyi Torna- és Vívó Egylet Gspann Károly tornatanítót alkalmazta Albert helyére.

Az 1896-os millenniumi év sport szempontjából is jeles eseményekben volt gazdag. Június 2–3-án került sor az országos iskolai tornaversenyre a fővárosi Millenárison, ahol az ország minden részének középiskoláiból gyűltek össze a versenycsapatok. A részt vevő diákok és tanáraik június 2-án a Károly-kaszárnya udvarán gyülekeztek, és zene kíséretében az Andrassy úton vonultak fel a Millenáris felé. A versenyterén délután négy óra körül nagy tömeg várta a királyt, akinek díszpáholya előtt felvonultak az ifjú diákok. A király köszöntése és a *Himnusz* eléneklése után Szedlacek tornatanár irányítása mellett az ötezer diák szabadgyakorlatokat mutatott be, majd az intézetek egyenként katonai rendgyakorlataikat, buzogánygyakorlataikat és a szertornaszámukat. Ezután a király a versenyzők közé sétált és üdvözölte őket, valamint az ünnepélyt rendező tanárokat. Az első nap a tornaversennyel fejeződött be, a király pedig az utolsó versenyző távozása után hagyta el páholyát, kifejezve megelégedését.²⁷ Másnap újabb versenyek sorát bonyolították le.

Kolozsvárt csak az Unitárius Kollégium és a tanítóképző csapata képviselte. Az unitáriusok 43 fős csapata igen szép eredményt ért el. Nagy Miklós, az iskola VIII. osztályos tanulója, súlylökésben bronzérmet, Ürmösi Sándor, szintén VIII-os tanuló futásban bronzérmet, az iskola tornászcsapata pedig három díszoklevelet kapott, emellett a mintacsapatok közé sorolták. „Hazaérkeztükkor Kolozsvár város polgármestere jött a jeles tornászok üdvözlésére igen nagy számú közönség

kíséretében. Az ifjúság itthon maradt részre tanáraik vezetése alatt zeneszóval vonult ki társai fogadására s cserkoszorút fűzött a dicsőségesen hordozott lobogóra. Este társas vacsora volt a tornászok tiszteletére.”²⁸

A tanítóképző 26 fős csapata is felhívta magára a nézők figyelmét. „A mi növendékeink tornaruhája volt: fehér, kerek tornászcipka kék csíkkal, világoskék tornaing, fehér, szélén sárga fémrojtos derékkötő kendőöv, fekete posztó nadrág, fekete bőrcipő. Versenygyakorlataikat a magukkal vitt vasbotokkal hajtották végre.”²⁹

A nehéz anyagi körülmények miatt dr. Haller Károly, a Torna- és Vívó Egylet elnöke 1896-ban javasolta a tanintézeteknek a testgyakorlatok oktatására kötött szerződés felmondását. A döntést több tényező figyelembevételére hozták meg: az intézet tornatanára képtelen egyedül négy tanintézet diákjait oktatni, ezért javasolták, hogy a tornatanítót szerződtesék a tanintézetek; a tornatanítás iránt egyre nagyobb elvárásoknak és követelményeknek kell megfelelni, aminek egyetlen tornatanár képtelen eleget tenni; a Tornavívoda méreteiben kicsi termében a szabályzat szerint maximum 65 növendék lehetett volna jelen az órán, ennek ellenére sokszor 150 diák tornászott egyszerre; a kolozsvári iskolák nagyobb része új iskolaépületek felhúzását tervezte, ezért új tornatermek létesülnek, amelyeket az új szabályoknak megfelelően alakítanak ki; a Torna- és Vívó Egylet anyagi háttere megrendült, a torna oktatásért fizetett csekély összegek miatt az egylet már nem tudta fenntartani magát, és adósságot halmozott fel; elvesztette a vívómesteri oklevelek kibocsátási jogát, emellett az állami támogatást is visszavonták.³⁰

Az 1896/97-es tanévtől a kolozsvári tanintézetek egyénileg oldották meg a tornatanítást, megkezdődött a saját tornatermek építése, játszóterek kialakítása és tornatanítók alkalmazása.

A testnevelés a századfordulótól az első világháborúig

■ A testnevelés magyarországi helyzetét 1897–98-ban Kemény Ferenc (a Nemzetközi Olimpiai Bizottság alapító tagja) és Kovács Rezső mérte fel. Az eredmények alapján a szakemberek valós képet alkothattak arról, hogy milyen az iskolák be rendezettsége, a tornatanárok mennyire szakképzettek, illetve milyen terjedelmű

és minőségű oktatás folyik a magyar középiskolákban. A felmérés szerint a 194 középiskola közül 147-nek volt tornaterme vagy szobája, ezek közül 29 nem a saját termét használta. A termék méretét tekintve 26 iskola terme nagyobb volt 240

Vermes Lajos egyetemi torna- és vívómester

m²-nél (1892-ben a VKM ezt az alapterületet jelölte meg alsó határnak az újonnan kialakított tornatermek esetében), 17 terem alapterülete pedig a 100 m²-t sem érte el. Öltöző és mosdó alig 21 iskolában volt. A szabadtéri létesítmények: 122 középiskolának 800 m²-nél nagyobb udvara, játszótere volt, további 31 rendelkezett 400-800 m² közötti udvarral, 27 középiskolának nem volt udvara, míg 4 intézet nem közölt adatot. 153 intézetben egyetlen tanár tanította a testgyakorlatokat.³⁴

A felmérés eredményei pozitív képet mutattak a testgyakorlatok oktatását illetően, hiszen Magyarország-szerte ez időben kezdődött meg az új iskolaépületek építése, amelyekkel együtt modern tornatermeket és játéktereket is kialakítottak. Kolozsváron a századforduló előtt csak a Katolikus Főgimnázium építtette fel új tornatermét 1892-ben, az intézet főtanhatóságának rendelete alapján. Az építkezés költsége 7122 forint volt.³²

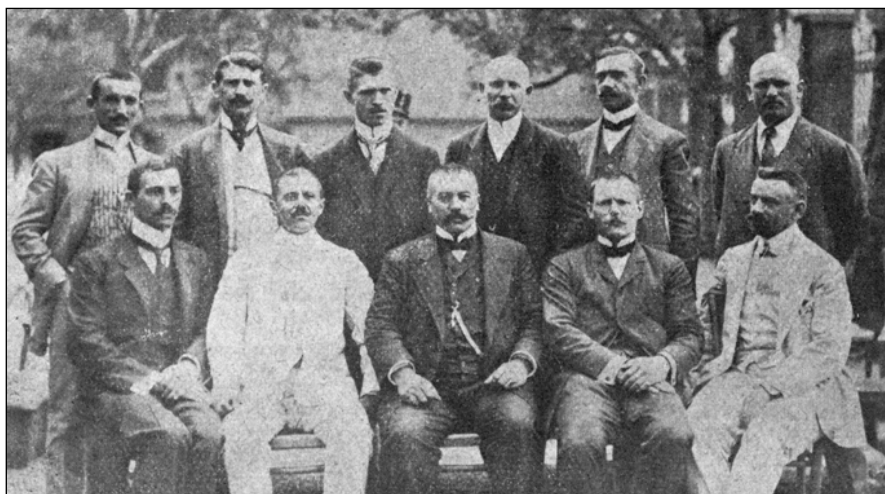
A Torna- és Vívó Egylettel kötött szerződés felmondása után a kolozsvári iskolák egyénileg kerestek megoldást a testnevelés biztosítására. A legjobb helyzetben a Katolikus Főgimnázium volt, amelynek volt tornaterme, így Gspann Károlyt felkérték az 1896/97-es tanévre is. Az 1897/98-as tanévtől az iskola elöljárósága a Ferenc József Tudományegyetem torna- és vívómesterét, Vermes Lajost alkalmazta az oktatásra. A tornatanár helyzetét könnyítette, hogy a két intézmény egy utcában, egymással szemben volt. Vermes az 1903/04-es tanévig tanított az intézetben. Ezután az egyetem új vívómesterét, dr. Gerentsér Lászlót bízták meg, aki az 1906/07-es tanévig vállalta az oktatást. A Katolikus Főgimnázium 1907/08-ban alkalmazott először saját tornatanárt Mócsy Antal személyében.³³

Az Unitárius Kollégium az 1896/97-es tanévben Vermes Lajos egyetemi tornamestert kérte fel az oktatásra, majd az 1899/1900-as tanévtől László (Lassel) Gyulát alkalmazta intézeti tornatanítóként. Ekkor már tervben volt az új iskola felépítése.

A tanítóképző Gspann Károly távozása után Tarján W. Gyula tornatanítót alkalmazta a testnevelés és a kézimunka oktatására. Tarján 1870-ben született Hosszúfaluban, és a Nemzeti Torna Egylet 48. tornatanítói tanfolyamán szerzett oklevelet, Garzó Bélával egy évfolyamon.³⁴

A kolozsvári iskolák közül a Polgári Fiúiskola helyzete volt a legrosszabb. Az intézet diákjai számára a testgyakorlatot Körösy József ev. ref. elemi iskolai tanító oktatta 15 éven keresztül a Tornavívodában.³⁵ Az 1911/12-es tanévtől nincs adat a tornatanítóról, 1914-től pedig László Gyula, az unitáriusok tornatanítója szerepelt mint óraadó tanár.

1899-ben a VKM heti 2 órára csökkentette a testnevelési órák számát, emellett előírt egy óra kötelező szabadterei játékdélután, illetve elrendelte, hogy minden iskola számára 2000 m²-es játéktérrel jelöljön ki a várasi tanács. Ezen intézkedések hatására az első világháborúig a magyarországi középiskolák többségében kialakították a tornatermeket, ám a helyzet rendkívül rossz volt a polgári iskolák esetében, ahol országos szinten alig 20 százaléknak volt tornaterme. A népiskolákban csak elvétve építettek tornatermeket. A helyzet hasonlóan rossz volt a játéktereket illetően is, a vidéki középisko-

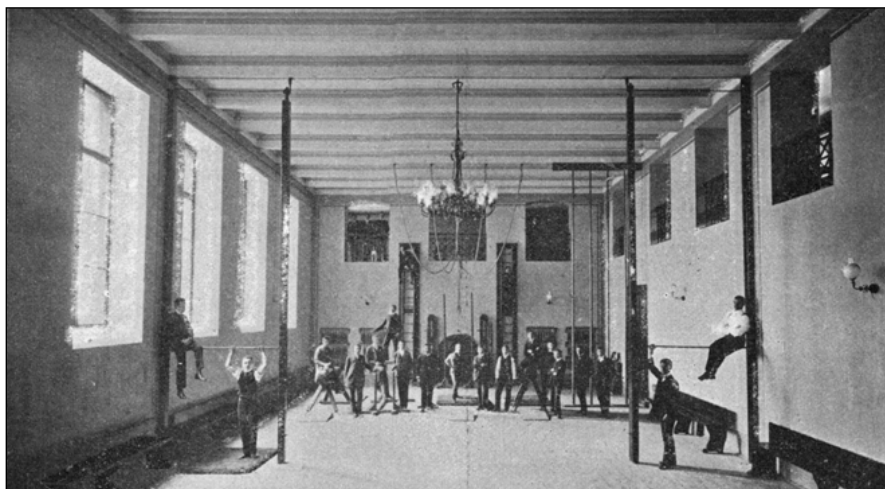
Erdély-részi tornatanárok a svéd torna-tanfolyamon (1911)

Állnak, balról: Lehoczky József, Ujj Gyula, Ujsághy József, Varga Sándor (Kolozvári Református Kollégium), Székely János, Földváry Mihály. Ülnek: Rásó Ferenc (Kolozvári Kereskedelmi Akadémia), Borbély Imre, László Gyula (Kolozvári Unitárius Kollégium), Gruber Gyula, Mócsy Antal (Kolozvári Katolikus Főgimnázium)

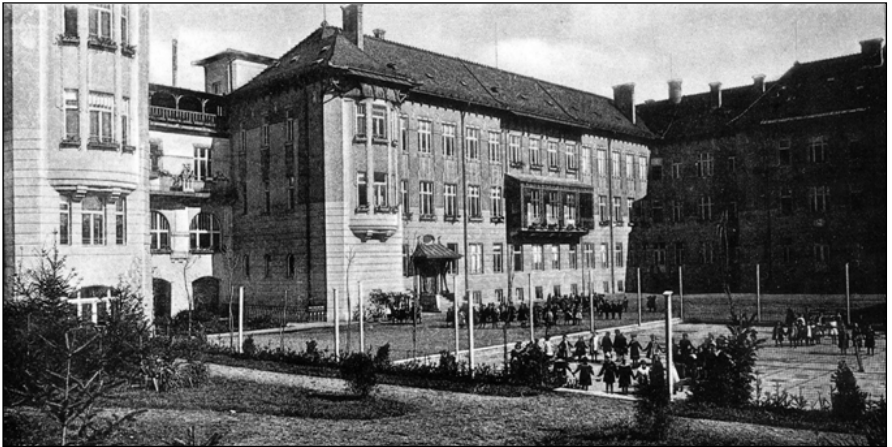
lák 50 százaléka, a polgári iskolák 30 százaléka rendelkezett csak megfelelő játéktérrel. Budapesten és a nagyvárosokban az emelkedő telekárak lehetetlennítették el számuk elszaporodását.³⁶

A kolozvári iskolák helyzete is nagymértékben igazodott az országosan észlelhetőhöz. A felekezeti gimnáziumok tudták a leghamarabb az új iskolaépületek építkezését megkezdeni, így itt szerelték fel leghamarabb a modern tornatermeket. Ezután következett a tanítóképző, a polgári iskola tornatermének kialakítására már nem került sor az első világháború kitörése miatt.

A református és az unitárius kollégium építkezései szinte egy időben kezdődtek meg. Az Unitárius Kollégium új épületét 1899 és 1901 között emelték, ennek földszintjén kapott helyet az intézet árka-dos tornaterme.³⁷ A Református Kollégium tornatermének építése 1899 márciusában kezdődött, és 1899. november 24-én fejeződött be. Az Állami Felsőbb Leányiskolában is sikerült a századfordulón megoldani a tornaterem és játéktér kérdését. Az 1900/01-es tanévben új, modern épületbe költözött az iskola, melyet a Sétatér melletti Bánffy-kertben húzták fel.³⁸ 1910. június 28-án Majláth G. Kár-

Az Unitárius Kollégium tornaterme

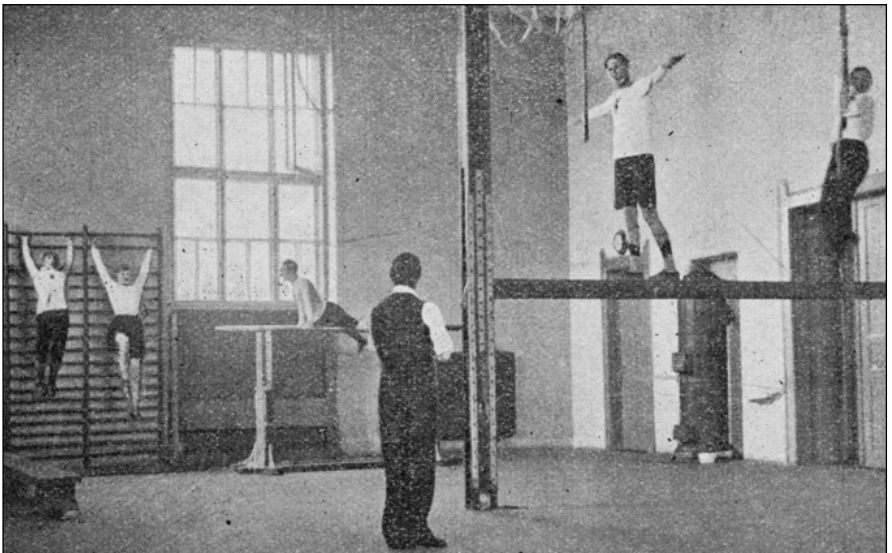

A Marianum udvara és tenispályái (1914 körül)

oly római katolikus erdélyi püspök jóváhagyta a Marianum, a Római Katolikus Tan- és Leánynevelő Intézet megnyitását, illetve a telekvásárlást az új iskolaépület számára. A H alakú iskolaépület földszintjén alakították ki új rendszer szerint a tornatermet, amelyet templomként, díszteremként és színházként is lehetett használni.³⁹ Legkésőbb az Állami Tanítóképző Intézet új iskolaépülete készül el, ebben az oktatás 1913. szeptember 1-jén kezdődött. Az épület földszintjén helyezték el a 148 négyzetméter alapterületű tornatermet, melyet modern eszközökkel szereltek fel.⁴⁰

A kolozsvári iskolákban észlelhető stabil tornászási és oktatási körülmé-

nyek miatt a kinevezett tornatanárok ritkán távoztak intézetüktől. A Református Kollégiumban Varga Sándor 1901-től tanított haláláig, 1926-ig, az Unitárius Kollégiumban László Gyula 1899-től nyugdíjazásáig, 1931-ig. A Római Katolikus Gimnáziumban Mócsy Antal 1907-től 1921-ig, a tanítóképzőben Tarján W. Gyula az első világháborúig vállalta a testgyakorlatok oktatását. A Polgári Fiúiskolában Körösy József is az első világháború kitöréséig oktatott. Hasonló helyzet észlelhető a leányiskolákban is. A Felsőbb Leányiskolában Kiss Sarolta, a Marianumba Cserna M. Lujza mellett Makkai Erzsébet és Pércsi Etelka is hosszabb ideig oktatott.

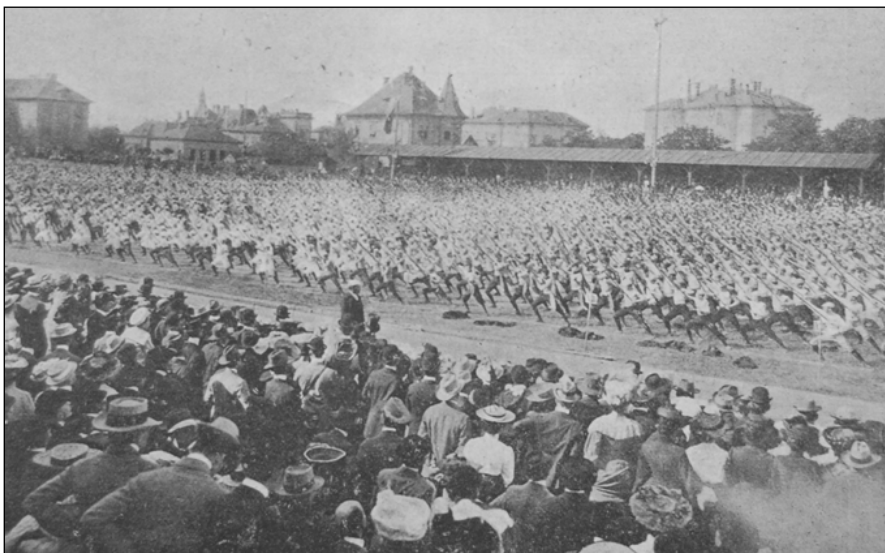
A Tanítóképző tornaterme (1914)

Nagy hatással volt a kolozsvári iskolai sportélet fejlődésére az országos szinten rendezett versenyeken való részvétel. A magyarországi református kollégiumok diákjai számára kiírt versenyen, 1903-ban, figyeltek fel először Somodi Istvánra, a kolozsvári kollégium diákjára, akinek tehetségét tornatanára fedezte fel. Nagy változást hozott Somodi életébe Varga Sándor, aki 1901 őszétől a Református Kollégium tornatanítója lett. Keze alatt az ifjú István gyorsan fejlődött, és mind távolugrásban, mind magasugrásban és futásban az eredményei egyre jobbak lettek. 1903 tavaszán az érettségire készülő fiatal diák részt vett a debreceni kerületi tornaversenyen, melyről dr. Török István igazgató ekképp számolt be: „Intézetünk növendékei most először szerepeltek a városon kívül tornaversenyen, s első szereplésük sikeres volt. Somodi István VIII. o. távolugrásért aranyérmet; stafétafutásban elsőségért Török Pál VIII. Nagy Endre VII. Joó József VI és Somodi István VIII. o. ezüstérmet; függeszkeedésért Járai István VIII. és Székács József VII. osztályosok bronzérmet nyertek. Rákóczi-libertást kapott a csapat kitűnő magatartásáért, ugyanezt kapta Székely Ferenc VIII. o. a füles labdázásban kifejtett ügyességéért. Kötélhúzásban is győzött a csapat, ezért az intézet kap oklevelet. Varga Sándor kartársunk meglegegedéssel tekinthet a múlt évre. Kitartó fáradságának méltó jutalmát nyerte meg a győzelemben s tanítványai szeretetében.”⁴¹

Somodi István aranyérme óriási sikert jelentett a Református Kollégium számára. Nem sokkal később, június 13-án, Varga Sándor tornatanár megrendezte a kolozsvári református diákok testgyakorló körének tornaünnepélyét. Ez volt az a verseny, ahol felfigyeltek Somodira: megnyerte a síkfutást, a távolugrást 602 cm-es eredménnyel, valamint a magasugrást 172 cm-es ugrással. Erről a versenyről később így nyilatkozott: „A riválisok és maguk a versenybírák kissé tamáskodva figyelték mozgásomat, hiszen fizikumom csöppet sem sejtetett jó atlétát. Igaz, eredményem elmaradt az országos rekordtól, és ma már mosolyra fakaszt, de a 172 cm-rel akkor még országos versenyt lehetett nyerni. Én annyit ugrottam, s ez a saison addigi legjobb eredménye volt. Ettől kezdve figyeltek fel rám.”⁴² Somodi István később olimpiai ezüstérmet nyert az 1908-as londoni olimpia magasugróversenyében.

1905-ben újabb nagyméretű országos iskolai versenyre utazhattak a kolozsvári iskolacsapatok. Az eseményre május 27. és 28-án került sor Budapesten, a Millenárison. Az ország középiskoláiból 6000 versenyző érkezett. A díszfelvonulás után dr. Ottó József irányítása alatt a versenyzők közös szabadgyakorlatokat mutattak be, majd megkezdődtek a versenyek. A mintacsapatok és az egyéni összetett versenyek után a füleslabda- és kótyavetélkedők zárták az első napot.

A második napon a Millenárist még jobban ellepték a nézők, a korabeli sajtó szerint ennyi néző még sohasem volt

Közös szabadgyakorlat az 1905-ös országos tornaversenyen (Budapest, Millenáris)

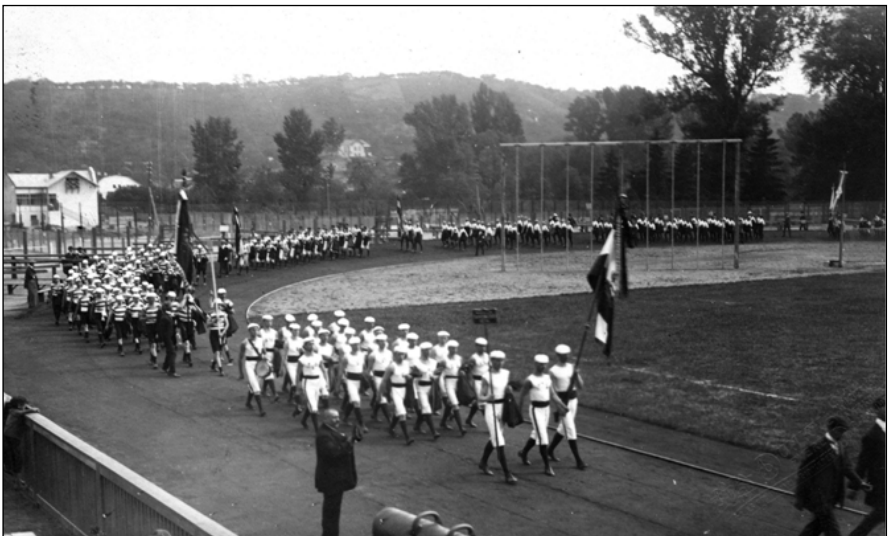
ezen a pályán. A felvonulás és a *Himnusz* eléneklése után a szabadgyakorlatok, futó- és mászóversenyek, kötélhúzás következett, a versenyt pedig a mintacsapatok bemutatói zárták. Az összetett csapatversenyt a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium csapata nyerte meg, a kolozsvári Református Kollégium csapata az előkelő 16., az Unitárius Kollégium pedig a 42. helyen zárta a versenyt.⁴³

A századfordulón meghonosodott az év végi tornavizsga. Az iskolák diákjai egész éven keresztül készültek szabadorna-bemutatókra, illetve a torna- és atlétikaversenyekre, majd az iskolai év befejezése előtt a tornatanár megszervezte a versenyt, amelynek jellege, versenyszámai és lebonyolítása iskoláról iskolára, illetve tanárról tanárra változott. Ezeket a rendezvényeket nagy szeretettel tekintették meg a szülők, hozzátartozók és diákársak. Fülöp Sándor egykori atléta, egyetemi tanár egyik visszaemlékezésében olvashatjuk: „Vizsgákon a tanulók adnak számot tudásukról. Kivételek a »tornavizsga«. Ott a testnevelő-tanár »vizsgázik«. Munkájának eredményeit növendékei mutatják be. Oktatói-nevelői tevékenysége során ő látja meg a tanítványaiban lapangó tehetséget, ő válogatja ki és csi-szolja őket látványos teljesítőképességre. Éltsportolóink jórészt a középiskolai tornavizsgák fölfedezettjei.”⁴⁴

A kolozsvári sporttelep 1911-es felavatása után lehetőség nyílt nagyszabású iskolaközi versenyek rendezésére.

1913-ban, illetve 1914-ben dr. Szabó Dénes egyetemi tanár, a Kolozsvári Egyetemi Atlétikai Club elnöke javaslatára rangos iskolaközi versenyeket rendeztek. A verseny kezdetekor az egyes iskolák csapatai egyéni mezbe öltözve végigvonultak a pályán a nézők előtt, az előtornász vitte a csapat zászlóját az élen. Ezután megkezdődtek a különböző versenyek. Kötélmászásban, rúdászásban, különböző futásokban, váltóban, valamint magasugrásban is bajnokokat avattak. A versenyek labdajátékokkal fejeződtek be (füleslabda, kótya és labdarúgás). Dr. Szabó Dénes vándordíjat is alapított: az iskolaközi versenyek összetett eredményei alapján a legtöbb pontot gyűjtő iskola csapata átvehette az általa adományozott selyemzászlót. A vándordíjhoz azt a kikötést tette, hogy az az iskola, amely háromszor egymásután vagy megszakítással ötször elnyeri a zászlót, végleg megőrizheti. E vándordíj mellett a kisebb osztályosok számára ezüstserleget is adományozott.

Az első versenyt 1913. június 1-jén rendezték a városi sporttelepen. Benezettek a katolikus, a református és az unitárius főgimnázium, valamint a tanítóképző, a Kereskedelmi Akadémia⁴⁵ és a polgári iskola csapatai, közel 100 tanuló. A diákok a Református Kollégium udvarán gyülekeztek, innen végigvonultak a városban dob- és trombitász mellett a sporttelepig. A felvonulás és a *Himnusz* eléneklése után szabadgyakorlatok következtek

A kolozsvári középiskolák csapatai felvonulnak az 1923-as kolozsvári iskolaközi sportvetélkedőn a sporttelepen

Iskolaközi atlétikaverseny a sétatéri sporttelepen (1913)

katonazenére, majd a mintacsapatok tornabemutatója, ezután pedig az egyéni versenyszámok. A versenyt az Unitárius Gimnázium nyerte 121 ponttal, második a Református Kollégium lett 114 ponttal. A verseny végén a versenyzők együtt vonultak fel, élen a győztes csapattal, amely a selyemzászlót vitte.⁴⁶ A kolozsvári középiskolák versenye 1914 nyarán megszakad, a háború kitörése miatt a versenysorozat nem folytatódhatott.

A magyar testnevelési mozgalomban a 20. század első éveiben újra előtérbe került a katonai előképzés kérdése. A terv ugyanis megváltozott, a tornaórák tanmenete elvesztette a katonai jelleget. A világban uralkodó háborús hangulat hatására többen úgy érezték, szükség lenne a katonai előképzésre. Szemere Miklós

jelentős lépéseket tett, nevéhez fűződik a csoportlövész mozgalom.⁴⁷

Az első világháború kitörése után a tornatermeket és az udvarokat átvette a honvédség, és katonai célokra használta. A tornatanárok közül Mócsy Antalt és Varga Sándort behívták. A Református Kollégium új iskolaépületében és tornatermében kórházat, a Katolikus Gimnáziumban pedig kaszárnyát rendeztek be, itt sorozták be a népfelkelőket, a m. kir. 21. honvéd népfelkelő gyalogezred tábori századát.⁴⁸ A tornaórák gyakran elmaradtak helyiség és szakember hiányában. 1916 nyarán a VKM egy négyhetes tornatanítói képzést rendezett, a be nem hívott tanárok közül ekkor többen képesítették magukat.⁴⁹ 1918-ban a tornatanítás megszakadt, és csak a háború után indult újra.

■ JEGYZETEK

1. Szabó Lajos: A középiskolai testnevelés a polgári Magyarországon. Bp., 1996. 6.
2. Szikora Katalin: A magyar ifjúság testi nevelésének története. Bp., 2004. 80.
3. Földes Éva – Kun László – Kutassi László: A magyar testnevelés és sport története. Bp., 1977. 141.
4. Szabó Lajos: A középiskolai testnevelés a polgári Magyarországon. Bp., 1996. 10.
5. Gál Kelemen: A Kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568–1900). II. Kvár, 1935. 206–209.
6. Killyéni András – Killyéni Péter: A Kolozsvári Református Kollégium sporttörténete. Kvár, 2004. 14.
7. A kolozsvári rom. kath. nyilv. nagy-gymnasiumban 1857/8 tanév folytán tartott gyűlések némely lényegesebb határozatainak jegyzékéből.
8. Killyéni András: Elfelejtett örökségünk. Kolozsvár sportlétesítményei az első világháború előtt. Kvár, 2010. 66.
9. Földes Éva – Kun László – Kutassi László: i. m.
10. VKM rendeletek tára 1868. I. 109. sz. 2. §.; Kun László: Szemelvények és válogatott dokumentumok a sport történetének tanulmányához. Bp., 1972. kézirát, TF könyvtára.
11. Földes Éva – Kun László – Kutassi László: i. m. 180.
12. Szikora Katalin: i. m. 86.
13. A Nemzeti Tornaegylet kebelében fennálló tornatanító-képző tanintézetben képesített tornatanítók és tanítónők anyakönyve. TF levéltára.
14. Haller Károly: A fiatalság testi nevelésügye Kolozsvárt. Ellenzék 1896. augusztus 8.
15. Szikora Katalin: i. m. 92.

16. A Kolozsvári Athletikai Club III. Évkönyve. Szerk. Kuszko István. Kvár, 1890. 24–26.
17. Ellenzék 1895. szeptember 30.
18. Szabó Lajos: i. m. 21.
19. Ellenzék 1896. december 12.
20. A tornakerti korcsolyázást az Ellenzék napilap cikkei mutatták be: 1898. február 14., 1901. február 14., 1905. február 20.
21. A Kolozsvári Evang. Reform. Kollégium értesítője az 1895/96-ik évről. Szerk. Török István. Kvár, 1896. 102.
22. Ellenzék 1906. február 5.
23. Kemény Ferenc – Kovács Rezső: A testi nevelés állapota a magyarországi középiskolákban 1897–98. Bp., 1899. 3.
24. Szabó Lajos: i. m. 23.
25. Siklóssy László: A magyar sport ezer éve. III. Bp., 1929. 175.
26. Ellenzék 1895. szeptember 30.
27. Sport-világ 1896. június 7.
28. A kolozsvári Unitárius Főiskola (hittani intézet, főgymnasium és elemi iskola) értesítője az 1895–96-ik tanévről. Kvár, 1896. 15–16.
29. XXV. értesítvény a kolozsvári M. Kir. Állami Tanítóképezde huszonötödik tanévről 1895–1896. Paal Ferenc igazgató. Kvár, 1896. 7.
30. Haller Károly: A fiatalság testi nevelésügye Kolozsvárt. Ellenzék 1896. augusztus 8.
31. Szabó Lajos: A középiskolai testnevelés a polgári Magyarországon. Bp., 1996. 29–30.
32. Orbán István: Évgyűrűk. Kvár, 2004. 76.
33. Az Erdélyi Róm. Kath. Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári Főgimnázium értesítője az 1907–1908. tanévről. Közzeteszi az igazgatóság. Kvár, 1908. 89.
34. A Nemzeti Tornaegylet kebelében fennálló tornatanító-képző tanintézetben képezett tornatanítók és tanítónők anyakönyve 1892. TF levéltára.
35. A Kolozsvár városi Polgári Fiú-iskola értesítője az 1910–1911 tanév végén. Kvár, 1911. 18.
36. Földes Éva – Kun László – Kutassi László: i. m. 177.
37. Killyéni András: Elfelejtett örökségünk. Kolozsvár sportlétesítményei az első világháború előtt. Kvár, 2010. 64.
38. Értesítő a kolozsvári Állami Felsőbb Leányiskola 1900-1901. iskolai évről. Szerk. De Gerando Antonina. Kvár, 1901. 5.
39. A Miasszonyunkról nevezett szegény iskolanővérek vezetése alatt álló Marianum kolozsvári róm. kath. tan- és nevelőintézetének értesítője az 1911–12. iskolai évről. Kvár, 1912. 22.
40. A kolozsvári M. Kir. Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző-intézet értesítője az 1913–14. iskolai évről. Szerk. Sarudy Ottó. Kvár, 1914. 12–20.
41. Killyéni András – Killyéni Péter: A Kolozsvári Református Kollégium sporttörténete. Kvár, 2004. 23–24.
42. Áros Károly: Erdélyi magyar sportolók az olimpiákon. Szentendre, 2002. 155.
43. Sport-világ 1905. június 4.
44. Kézirat az Apáczai Csere János Baráti Társaság sporthagyatékából.
45. A Kereskedelmi Akadémia számára mindig megengedték, hogy részt vehessen az iskolaközi versenyeken.
46. A kolozsvári Unitárius Kollégium (papnevelő-intézet, áll. seg. főgimnázium, elemi iskola) értesítője az 1912–913 iskolai évről. Szerk. dr. Gál Kelemen igazgató. Kvár, 1913. 193–197.
47. Szikora Katalin: i. m. 110.
48. Orbán István: i. m. 101.
49. A Református Kollégium részéről Brüll Emánuel magyar-német és Illés Gyula magyar-latin-görög szakos tanárok végezték el a tanfolyamot, a következő másfél évben ők tanítottak, amikor lehetőség volt a tornaórák megtartására. Killyéni András – Killyéni Péter: i. m. 40.